

The Sense of Place from the Burmese Poem : The Emerald Lake

Banjong Burinprakhon

M.Ed. Thai Language (Literature)

Lecturer of the Thai Language Program for Communication Program

Maha Sarakham Rajabhat University

E-mail: banjong.bu@rmu.ac.th

87

ปีที่ 26
ฉบับที่ 2
พ.ศ.
-
ศ.ศ.
2563

Abstract

This article aims to study the human relationship with the nature and also study the sense of place by looking for implications from the Burmese poem "The Emerald lake" on presentation styles and creation of meaningful story using the sense of place idea. Ecocriticism, which has widely used as an instrument to study relationships between humans and nature, and was used as the analysis methodology. The result of the study found that the "The Emerald lake" does demonstrate evidence of presentation and implicated meaning about ecological thinking. The implications are nature,

environment, plants, animals, seasons, places, lifestyles, belief, faith, love, politics, nations, and religions. Finally, the poem could be divided into two themes. The first is nature and environment with the sense of place. The second is nations, religions, belief, traditions and sense of place.

Keywords: Burmese Poem, emerald lake, sense of place

การสำนึกในถิ่นที่ผ่านกวีนิพนธ์พม่า : สระมรกต

บรรจง บุรินประโคน

ศศม.ภาษาไทย (วรรณคดี)

อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

E-mail: banjong.bu@rmu.ac.th

89

ปีที่ 26
ฉบับที่ 2
พ.ศ.
-
ส.ศ.
2563

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสำนึกในถิ่นที่ผ่านกวีนิพนธ์พม่าเรื่อง “สระมรกต” ในด้านการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายผ่านแนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (Sense of Place) โดยวิเคราะห์และตีความบนฐานคิดของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณกรรม ผลการศึกษาพบว่า มีการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายผ่านแนวคิดเชิงนิเวศไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ ฤดูกาล สถานที่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความศรัทธา ความรัก การเมือง ชาติ ศาสนา โดยมีการนำเสนอผ่าน

กวีนิพนธ์ 2 ลักษณะ คือ 1. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กับการสำนึกในถิ่นที่ 2. ชาติ ศาสนา ความเชื่อ
ประเพณี กับการสำนึกในถิ่นที่

คำสำคัญ: การสำนึกในถิ่นที่, กวีนิพนธ์พม่า, สระมรดก

บทนำ

“.....

สะกาย แปร

อั้งวะ มินวุ่น

พุกาม สารเขต

เมืองเหล่านี้

เมื่อถึงเทศกาล ดังเช่น

ในเดือนแปด

เมื่อฤดูเข้าพรรษามาถึง

ผู้คนต่างจัดเตรียมข้าวของ

ไปนมัสการพระมหาธาตุ

มหรสพมากมาย

ผู้คนสนุกสนาน

แสงเทียนส่องไสวตลอดคืน

ผู้คนต่างสมาทานศีล ฟังธรรม ตลอดวัน

ทำบุญตักบาตร ด้วยศรัทธาปสาทยิ่ง”

จากเนื้อความบางตอนของบทกวีพม่า “ขึ้นปีใหม่” ที่ประพันธ์โดย มหาเตโชเถระ (พ.ศ.2059-2079) ที่ถูกรวมไว้ในรวมบทกวีพม่า “สระมรกต” จะเห็นว่า ผู้ประพันธ์ได้บอกเล่าเรื่องราวผ่านบทกวีด้วยอารมณ์โหยหา และสำนึกในถิ่นที่ ที่ตนจากมา อันเป็นความผูกพันต่อผืนแผ่นดินถิ่นเกิด หากแต่ด้วยภาระบางอย่างถึงได้พลัดพรากจากมา ดังที่ Law Setha (อ้างใน รัชัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 255) ว่าสถานที่ในวรรณกรรมสามารถนิยามได้หลายแนวทาง และในโลกของวรรณกรรมสถานที่มักจะเชื่อมโยงระหว่างเวลาและเหตุการณ์ที่เรารู้จักกันในนามฉากของสังคม หรือบริบททางสังคมของงานวรรณกรรม สถานที่ที่จะถูกเผยโฉมให้ปรากฏผ่านความซับซ้อนของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม พฤติกรรมและการปฏิบัติ

ภาษาและวาทกรรม สถานที่จึงไม่ใช่เพียงอาณาบริเวณ หรือสิ่งที่อยู่รายรอบตัว ในฐานะของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเท่านั้น แต่มันคือสิ่งแวดล้อมทางจิตใจและวัฒนธรรม

จากการศึกษาวรรณกรรมพม่าทั้งรูปแบบและเนื้อหาใน “สระมรดก” ซึ่งเป็นรวมบทกวีพม่าที่ประพันธ์ขึ้นโดยกวีหลายคน โดย อุ วิน เม ได้รวบรวมไว้เป็นภาษาพม่า (Emerald Lake : Anthology of Burmese Poetry) ทั้งนี้ อัจฉรา สมบูรณ์ ได้นำมาแปลเป็นภาษาไทย ทั้ง 20 บทนั้น สิ่งหนึ่งที่ผู้ศึกษาพบในบทกวีพม่า คือ ความรัก ความผูกพันที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด การโหยหาอดีต การโหยหาสถานที่ที่จากมา โดยมีการบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับสถานที่ ผู้คน การดำรงชีวิต สงคราม ความเชื่อ และอารมณ์ความรู้สึกของคนพม่าในสมัยนั้นอย่างละเอียด ผ่านรูปแบบงานร้อยกรองที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น ‘ยตุ’ คือการเขียนบรรยายความรู้สึกของผู้เขียนที่อยู่ในระหว่างการออกศึกที่กำลังคิดถึงหญิงอันเป็นที่รัก โดยนำไปเปรียบเทียบกับประเพณีต่างๆ ฤดูกาล สภาพแวดล้อม และงานพระราชพิธีต่างๆ ‘ตยาซีน’ คือ งานร้อยกรองที่เขียนขึ้นในลักษณะของเพลง ‘กาซีน’ คือ เพลงที่ใช้ร้องประกอบกับโล่ที่ใช้ในการรบ โดยมีเนื้อหาปลุกเร้าให้รักชาติ ต่อสู้เพื่อชาติ ‘เฮซีน’ คือเพลงกล่อมเด็ก โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับบรรพบุรุษของพระบิดาและพระโอรส รวมทั้งปลุกใจให้เกิดความรักชาติราชวงศ์ และ ‘ตอลา’ คืองานร้อยกรองที่มีเนื้อความบรรยายถึงความงามของธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ป่า ผืนดิน ผืนน้ำ ที่ผู้เขียนเดินทางไป หรือจากการจินตนาการว่าเดินทางไปให้เห็นภาพชัดเจน

ทั้งนี้ รวมบทกวีดังกล่าว ได้ฉายให้เห็นถึงภาพผู้คน สังคม ธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ความเชื่อ ความศรัทธาในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา อันสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ลักษณะเฉพาะของคนพม่าในยุคสมัยดังกล่าวได้เป็นอย่างดี จึงเป็นที่น่าสนใจ และน่าศึกษา ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะตรวจสอบข้อสังเกตว่า รวมบทกวีพม่า “สระมรดก” มีการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมาย

ผ่านแนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (Sense of Place) อย่างไร แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านงานวรรณกรรมอย่างไร

พัฒนาการของวรรณกรรมพม่า

การศึกษาวรรณกรรมพม่านั้นสามารถแบ่งวรรณกรรมออกเป็น 8 ยุค ได้แก่ ยุคพุกาม ยุคปิ่นตะ ยุคอังวะ ยุคตองอู ยุคหงว้ายัน ยุคคองบอง ยุคอาณานิคม และยุคเอกราชหรือยุคหลังอาณานิคม (นฤมล ชีรวัฒน์ และคณะ, 2551 : 160) ทั้งนี้ สามารถแบ่งลักษณะการประพันธ์ออกเป็น 2 ประเภทคือ ร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมส่วนใหญ่ในยุคแรกๆ จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมะ ศาสนา ประวัติพระพุทธรเจ้า อันสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันของผู้คนกับพุทธศาสนา และสำหรับวรรณกรรมในยุคปิ่นตะ (พุทธศตวรรษที่ 18-19) วรรณกรรมที่ปรากฏจะอยู่ในศิลาจารึกบันทึก บทร้อยกรองประเภทต่างๆ โดยจารึกมีลักษณะเดียวกันกับยุคพุกามคือ เพื่อบันทึกการทำบุญกุศลของพระมหากษัตริย์และข้าราชการ โดยใช้ภาษาสละสลวย และยังพบว่าศิลาจารึกบางหลักยังบันทึกทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองปนกัน สำหรับประเภทของงานร้อยกรองที่พบ เช่น ‘ยตุ’ เป็นการเขียนบรรยายความรู้สึกของผู้เขียนที่อยู่ในระหว่างการออกศึกที่กำลังคิดถึงหญิงอันเป็นที่รัก โดยนำไปเปรียบเทียบกับประเพณีต่างๆ ฤดูกาล สภาพแวดล้อม และงานพระราชพิธีต่างๆ สำหรับ ‘ตยาซิน’ เป็นงานร้อยกรองที่เขียนขึ้นในลักษณะของเพลง และ ‘กาซิน’ เป็นเพลงที่ใช้ร้องประกอบกับโล่ที่ใช้ในการรบ โดยมีเนื้อหาปลุกเร้าใจให้รักชาติ ต่อสู้เพื่อชาติ สำหรับยุคอังวะ (พุทธศตวรรษที่ 19-20) ถือได้ว่าเป็นยุคทองของวรรณกรรมพม่า เพราะเป็นยุคที่มีระยะเวลายาวนานราว 160 ปี โดยวรรณกรรมที่ปรากฏมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งยังเป็นยุคเฟื่องฟูของโปแลนด์ นักเขียนในยุคนี้ส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์ (ชาววัด) และชาววัง ดังนั้น ในยุคนี้จึงเป็นยุคที่งานทางศาสนาและเรื่องราวจากราชสำนักรุ่งเรืองขึ้น และยังพบว่าในยุคอัง

วะนั้นมีงานทางด้านร้อยกรองเกิดขึ้นหลายประเภท เช่น ปโยะ เอชิน ยตุ ตอลา เป็นต้น โดยปโยะนั้นได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในยุคนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็น “ยุคทองของปโยะเลยทีเดียว” กล่าวสำหรับ ‘ปโยะ’ เป็นบทร้อยกรองที่นำเนื้อเรื่องมาจากชาตก ผู้ที่แต่งปโยะจึงต้องมีความรู้ความสามารถทางด้านวรรณกรรมเป็นอย่างมาก สำหรับ ‘เอชิน’ คือเพลงกล่อมเด็ก โดยเนื้อหาของเอชินจะเกี่ยวกับบรรพบุรุษของพระบิดาและพระโอรส รวมทั้งปลุกใจให้เกิดความรักชาติราชวงศ์ และสำหรับ ‘ตอลา’ คืองานร้อยกรองอีกประเภทหนึ่งที่พบในยุคนี้ ตอลาจะมีเนื้อความบรรยายถึงความงามของธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ป่า ผืนดิน ผืนน้ำ ที่ผู้เขียนเดินทางไป หรือจากการจินตนาการว่าเดินทางไปให้เห็นภาพชัดเจน โดยตอลาที่ชื่อ ‘ซเวแะดอตตวาตอลา’ ถือเป็นตอลาที่รู้จักกันดีชิ้นหนึ่ง ผู้เขียนได้บรรยายให้เห็นภาพระหว่างทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ ที่เห็นความเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลตลอด 12 เดือน ตอลาเรื่องนี้จึงถูกจัดให้เป็นงานเขียนที่เป็นพื้นฐานของงานเขียนเกี่ยวกับฤดูกาลของพม่าในยุคต่อๆ มา วรรณกรรมพม่ายุคทองอยู่ (ปลายพุทธศตวรรษที่ 20-22) ในยุคสมัยนี้ ด้วยบรรดาผู้อพยพหนีภัยจากอังวะนั้น เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาก กษัตริย์ต้องอุเห็นว่า “ราชสำนักใดไม่มีปราชญ์ก็เปรียบได้กับราชรถที่ไม่มีธงประดับ” ขาดความสง่างามน่าเคารพ จึงได้รับเหล่าผู้รู้เหล่านั้นเข้ารับราชการ จึงทำให้ต้องอุเป็นยุคหนึ่งที่มีนักประพันธ์จำนวนมาก แต่เนื่องด้วยต้องอุเป็นยุคที่มีการทำสงครามบ่อยครั้ง การสร้างงานที่มีเนื้อหาปลุกกระตมให้รักชาติโดยใช้คำกระชับเร้าใจอย่าง “ยตุ” จึงเป็นที่นิยม จนถึงเป็นยุคทองของยตุทีเดียว และสำหรับผู้ที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นราชาแห่งยตุคือ “นัตชินหนาว” หนึ่งในกษัตริย์ราชวงศ์ต้องอุ ผู้มีผลงานยตุมากกว่า 800 บท และนอกจากยตุแล้วเอชิน เพลงกล่อมเด็กก็มีอยู่จำนวนมาก ส่วนงานด้านร้อยแก้วที่ปรากฏเป็นที่รู้จักในยุคทองอุคือ “ราชาธิราช” วรรณกรรมพม่ายุคหย่าวหยัน (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21-22) ยุคหย่าวหยันเป็นยุคที่มีนักประพันธ์สงฆ์อยู่มาก แต่งานที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นงานประเภทร้อยแก้ว ที่มีเนื้อหา

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมพม่าในยุคหย่าหยัน นั้นมุ่งเข้าสู่ประชาชนคนกลุ่มมากในสังคมให้นำหลักทางพระพุทธศาสนา ไปปฏิบัติในชีวิตจริง และอีกส่วนหนึ่งจะมีเนื้อหากล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ ของคนทั่วไปที่หาเช้ากินค่ำ สะท้อนภาพชีวิตของชาวพม่าออกมามากขึ้น วรรณกรรมพม่ายุคทองบอง (พุทธศตวรรษที่ 22-24) วรรณกรรมในยุคทอง บองนั้นมีความหลากหลายมากและมีการพัฒนามากขึ้น ทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา และเทคโนโลยี อันเป็นผลจากการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศ เช่น ยุโรป จีน อินเดีย อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เป็นต้น จึงมีการรับเอาแนวคิด จากประเทศต่างๆ มาด้วย โดยนักประพันธ์ส่วนใหญ่จะเป็นฆราวาสที่เคย บวชเรียนมาแล้ว โดยเนื้อหายังคงเน้นเรื่องพระพุทธศาสนาในรูปแบบของ ร้อยกรอง นอกจากนี้มีงานร้อยกรองประเภทใหม่เกิดขึ้น เช่น ยะกัน คือ เป็นงานร้อยกรองที่พัฒนามาจากยตุ และยังมีงานแปลวรรณกรรมจากต่าง ประเทศ เช่น รามเกียรติ์ และอิเหนา ทั้งนี้ ยุคดังกล่าวยังมีนักเขียนหญิง โดดเด่นขึ้นมาด้วย ได้แก่ แม่เขว้, มะเมียะกเล และลายทะชาวดีน และยุค นี้ยังเปลี่ยนจากยุคโบราณสู่ยุคการพิมพ์ จึงมีหนังสือพิมพ์เกิดขึ้นในพม่า วรรณกรรมพม่าสมัยอาณานิคม (พุทธศตวรรษที่ 24-25) เป็นยุคที่พม่าสูญเสียระบบกษัตริย์ ภายใต้การปกครองของอังกฤษ พ.ศ. 2395 ถือเป็นยุค ของการเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมของพม่า โดยมีวรรณกรรมรูปแบบใหม่ ที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ โดยเฉพาะตะวันตก ได้เข้ามามีบทบาทใน สังคมพม่ามากขึ้น วรรณกรรมพม่ายุคเอกราชหรือยุคหลังสมัยอาณานิคม ในแวดวงวรรณกรรมพม่าจัดให้วรรณกรรมพม่ายุคเอกราชหรือยุคหลังสมัย อาณานิคมอยู่ในช่วงตั้งแต่พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษ พ.ศ. 2491 โดยรูป แบบของวรรณกรรมส่วนใหญ่มีทั้งร้อยแก้วร้อยกรอง บทละคร รวมถึงเรื่อง เรืองมัย อย่างไรก็ตาม หากกล่าวถึงด้านวรรณกรรมและรูปแบบของพม่ายัง คงมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง

อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการวรรณกรรมของพม่าจากอดีตถึงปัจจุบัน ทั้ง 8 ยุค ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงความสำคัญที่เกิดขึ้น

ในประวัติศาสตร์พม่ายุคต่างๆ อันมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในวงกว้าง ทั้งด้านการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนโลกทัศน์ที่มีต่อปรากฏการณ์ในสังคม

บทกวีพม่าใน “สระมรกต”

“สระมรกต” เป็นรวมบทกวีพม่า ที่ถูกประพันธ์ขึ้นโดยกวีหลายคน และ อุ วิน เป ได้รวบรวมไว้เป็นภาษาพม่า (Emerald Lake : Anthology of Burmese Poetry) โดย อัจฉรา สมบูรณ์ ได้นำมาแปลเป็นภาษาไทย จัดพิมพ์ขึ้นที่ร่างกุ้ง (Rangoon) เมื่อ ค.ศ. 1972 ในชื่อว่า Mya Kantha (มยะกันตา) แปลเป็นไทยได้ว่า “สระมรกต” ก่อนที่โครงการแปลวรรณกรรมเพื่อนบ้านมูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป ได้จัดพิมพ์ออกมาครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2531 โดยผู้แปลคือ อัจฉรา สมบูรณ์ ทั้งนี้ บทกวีดังกล่าวเป็นบทกวีเก่า เป็นบทร้อยกรองโบราณของพม่า โดยคุณอัจฉราได้รวบรวมมาพิมพ์จำนวนทั้งสิ้น 50 บท แต่ด้วยขีดจำกัดด้านเวลาและความสามารถในการด้านภาษาของผู้แปล จึงได้คัดสรรรวบรวมมาเพียง 20 บท ดังนี้ คือ 1) สระมรกต 2) ขึ้นปีใหม่ 3) บ้านน้องสาวที่รัก 4) กลองพะโหสี 5) สันเขาทะมึน 6) เขาพระสุเมรุ 7) ต้นฤดูฝน 8) วสันตฤดู 9) อรัญวาสี 10) คิดถึงไม่สร้าง 11) เสียงกระดิ่งน้อย 12) โคคู่ 13) เพลงปลุกข้าว 14) เพลงโล่ 15) ย่างเข้า คิมหันต์ 16) นมนานกาเล 17) เพลงนัต 18) เพียงชั่วขณะเดียว 19) อยุรยา 20) สวนมะพร้าวเก่าขนัด

โดยบางบทยกมาทั้งบทเต็ม แต่บางบทคัดเลือกและคัดตัดตอนมาเฉพาะบางส่วน โดยเนื้อหาจะเป็นการบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับสถานที่ ผู้คน การดำรงชีวิต สงคราม ความเชื่อ และอารมณ์ความรู้สึกของคนพม่าในสมัยนั้น

ว่าด้วยการสำนึกในถิ่นที่ (Sense of place) ผ่านการวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism)

แนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (Sense of Place) อาจเป็นแนวความคิดที่ถูก

กล่าวถึงในทางวิชาการในหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็น สถาปัตยกรรมศาสตร์ ภูมิศาสตร์ มนุษยศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา โดยเฉพาะในสาขาของสถาปัตยกรรมศาสตร์ อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ ซึ่งแสดงออกในมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตมนุษย์ อารมณ์ ชีวิตประวัติ จินตนาการ เรื่องราวและประสบการณ์ส่วนตัว Basso (อ้างใน Russ, A., and Krasny, M. : 2017). ทั้งนี้ หากกล่าวเฉพาะนักมานุษยวิทยามีความเห็นต่อสำนึกในถิ่นที่อยู่ในแง่ของความผูกพันที่มีต่อสถานที่ (place attachment) ว่าเป็นสัญลักษณ์ของรูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมร่วมกันและได้แบ่งปันความรู้สึก ความหมายไปยังพื้นที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง ที่เป็นดินแดนส่วนหนึ่ง ซึ่งช่วยให้ปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนได้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อสิ่งแวดล้อม Law Setha (อ้างใน รัชนีญา สังขพันธ์านนท์, 2559 : 255) โดยสำนึกในถิ่นที่จะเกี่ยวข้องกับธรรมชาติในสองทาง คือมุมมองหรือการให้ความหมายต่อสิ่งแวดล้อม กับปฏิกริยาทางอารมณ์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

โรมัส วูดส์ (อ้างใน รัชนีญา สังขพันธ์านนท์, 2559 : 255) กล่าวว่า คนจะสำนึกในถิ่นที่ผ่านประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง สำนึกในถิ่นที่จะปรากฏขึ้นมาจากความรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา พืชและสัตว์ และตำนานความเป็นมาของสถานที่นั้นๆ รวมทั้งการเพิ่มพูนของสำนึกในถิ่นที่และประวัติความเป็นมาของมัน หลังจากที่เราได้อาศัยอยู่ที่นั่นในช่วงเวลาหนึ่ง

ไฮเดกเกอร์ (อ้างใน รัชนีญา สังขพันธ์านนท์, 2559 : 256) ได้กล่าวถึงการโยกย้ายสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นพิเศษนั้น เป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์และสะท้อนถึงความปรารถนาที่ติดตัวเรามาแต่กำเนิด ที่จะมีชีวิตที่แท้จริงกว่าชีวิตที่เป็นอยู่ แก่นแท้ของชีวิตเกี่ยวกับการกลับสู่บ้านเกิด (Home Coming) คือมโนทัศน์ของตัวตนอันจริงแท้ อันมีความหมายว่าสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งสามารถกำหนดและตีกรอบตัวตนที่แท้จริงของปัจเจกบุคคลโดยที่สถานที่อื่นๆ ไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ อันสอดคล้องกับแนวความคิดของ Jennifer E. (2001) ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณกับสถานที่ กล่าวคือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถานที่ ที่มีความลึกซึ้งกว่าความ

สัมพันธ์ใด เป็นความสัมพันธ์ทางความรู้สึกของการเชื่อมต่อทางจิตวิญญาณ ที่ยากจะอธิบาย ไม่ใช่อารมณ์ หรือวัตถุ สถานที่ เป็นความรู้สึกที่ลึกซึ้งของการเป็นเจ้าของ ที่ดูลึกกลับ และไม่มีตัวตน

ทางด้าน เอ็ดเวิร์ด เรล์ฟ (อ้างใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 256) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีต่อสถานที่ ว่ามีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและความตระหนักรู้ ระหว่างตัวตนของเรากับสถานที่ ที่เรากำเนิดและเติบโต ความสัมพันธ์นี้จะเป็นต้นกำเนิดพื้นฐานของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความมั่นคงปลอดภัย เป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวเดินสู่โลกภายนอก

ฮาเซเมเนซาร์ต, ไฮดารี และไอไซนี (อ้างใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 256-257) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ว่าเป็นไปในสามมิติคือ มิติของความรู้ มิติของพฤติกรรม และมิติของอารมณ์ โดยมิติของความรู้ นั้น คือการรับรู้เชิงพื้นที่ในด้านองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่วิถีทางในการดำเนินชีวิต สำหรับความสัมพันธ์ในมิติของพฤติกรรม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมและหน้าที่ของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาอาศัยอยู่ ส่วนความสัมพันธ์ในมิติของอารมณ์ เป็นเรื่องของความรู้สึกและความผูกพันที่คนมีต่อสถานที่

ทั้งนี้ สถานที่ในวรรณกรรมสามารถนิยามได้หลายแนวทาง และในโลกของวรรณกรรมสถานที่มักจะเชื่อมโยงระหว่างเวลาและเหตุการณ์ที่เรารู้จักกันในนามฉากของสังคม หรือบริบททางสังคมของงานวรรณกรรม สถานที่จะถูกเผยโฉมให้ปรากฏผ่านความซับซ้อนของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม พฤติกรรมและการปฏิบัติ ภาษาและวาทกรรม สถานที่จึงไม่ใช่เพียงอาณาบริเวณ หรือสิ่งที่อยู่รายรอบตัว ในฐานะของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเท่านั้น แต่มันคือสิ่งแวดล้อมทางจิตใจและวัฒนธรรม (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 251)

จากกรอบแนวคิดข้างต้นจะเห็นได้ว่าการศึกษารื่องการสำนึกในถิ่นที่ ได้ดำเนินไปบนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ อาจเป็นสถานที่

โตสถานที่หนึ่ง ทั้งนี้ จากแนวความคิดดังกล่าว อาจถือได้ว่าเป็นแนวความคิดที่จะเป็นกุญแจ หรือเครื่องมือหนึ่งในการไขรหัส ผ่านตัวบทวรรณกรรม เป็นการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม ทั้งนี้ เพื่อตรวจสอบให้เห็นถึงข้อสังเกตบางประการผ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติต่อไป

การสำนึกในถิ่นที่ของพม่าในบทกวี “สระมรกต”

จากการศึกษารวมบทกวีพม่า “สระมรกต” พบว่า มีการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายผ่านแนวคิดเชิงนิเวศ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ ฤดูกาล สถานที่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความศรัทธา ความรัก การเมือง ชาติ ศาสนา และยังมีการแสดงออกผ่านภาษาด้วยอารมณ์ของการสำนึกในถิ่นที่ในแง่ความผูกพันที่มีต่อสถานที่ (place attachment) (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 255) โดยมีการนำเสนอผ่านกวีนิพนธ์ 2 ลักษณะ คือ 1. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการสำนึกในถิ่นที่ 2. ชาติ ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี กับการสำนึกในถิ่นที่ และสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้เขียนมีจุดประสงค์สำคัญที่จะตรวจสอบข้อสังเกตข้างต้นว่ารวมบทกวีพม่า “สระมรกต” มีการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายผ่านแนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (Sense of Place) อย่างไร แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านงานวรรณกรรมอย่างไร

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการสำนึกในถิ่นที่

การบรรยายผ่านอุปมาโวหารถือเป็นภาวะอารมณ์ความรู้สึกหนึ่งของมนุษย์ ที่บอกเล่าผ่านศิลปะการประพันธ์ โดยในที่นี้ จะเห็นว่าผู้ที่ใช้นามปากกาว่า “กวีนิรนาม” (พุทธศตวรรษที่ 17) ได้ประพันธ์บทกวีที่มีชื่อว่า “สระมรกต” โดยมีการใช้โวหารเปรียบเทียบให้เห็นถึงความสวยงามของสระมรกต ที่มีน้ำใสไหลเย็นมาจากภูเขา ภายในสระมีดอกบัวส่งกลิ่นหอมกรุ่นอันมีต่างแดนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จากบทกวีดังกล่าวผู้ประพันธ์ได้ใช้

รูปแบบการประพันธ์ที่เรียกว่า ‘ตอลา’ คืองานร้อยกรองที่มีเนื้อความบรรยายถึงความงามของธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ป่า ผืนดิน ผืนน้ำ ที่ผู้เขียนเดินทางไป หรือจากการจินตนาการว่าเดินทางไปให้เห็นภาพชัดเจน (นฤมล ชีววัฒน์ และคณะ, 2551 : 168) ทั้งนี้ หากพิจารณาผ่านเนื้อหาดังกล่าวจะเห็นว่าผู้ประพันธ์ยังมีการแสดงออกผ่านภาษาด้วยอารมณ์ของการสำนึกในถิ่นที่อยู่ในแง่ของความผูกพันที่มีต่อสถานที่ (place attachment) อีกด้วย (ธัญญา สังขพัชรานนท์, 2559 : 255) และยังจัดอยู่ในมิติของความสัมพันธ์ต่อสถานที่ในมิติของอารมณ์ ดังที่ ฮาเซเมเนซาร์ต, ไฮตารี และไฮไซนี (อ้างในธัญญา สังขพัชรานนท์, 2559 : 256-257) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ว่าเป็นไปในสามมิติคือ มิติของความรู้ มิติของพฤติกรรม และมิติของอารมณ์ โดยมิติของความรู้ นั้น คือการรับรู้เชิงพื้นที่ในด้านองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่วิถีทางในการดำเนินชีวิต สำหรับความสัมพันธ์ในมิติของพฤติกรรม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมและหน้าที่ของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาอาศัยอยู่ ส่วนความสัมพันธ์ในมิติของอารมณ์ เป็นเรื่องของความรู้สึกและความผูกพันที่คนมีต่อสถานที่ ดังในบทกวี “สระมรกต” ที่ว่า

“สระมรกต
เสียงธารจากภูเขา
ที่ไหลมาหล่อเลี้ยง
น้ำใสเย็นยิ่งนัก
ริมฝั่งดงศิลาโอบล้อม
ดอกบัวหอมกรุ่น
นกนานาชนิดขับเสียง
นี่คือ ดาวดิงส์แดนสวรรค์
ดังเช่นนั้นหาโบกขรณีแน่เทียว”
(สระมรกต : 3)

ในบทกวี “บ้านน้องสาวที่รัก” ที่ประพันธ์โดย จิมเยมเม มีเนื้อหากล่าวถึง หญิงสาวพม่าที่ชักชวนเพื่อนสนิทมาเที่ยวที่บ้าน ก่อนจะพรรณนาถึงบรรยากาศแวดล้อม บริเวณบ้าน และรอบๆ บ้าน ว่ามีอะไรบ้าง อาทิ ศาลพระภูมิ นั้งร้าน กอหอม ต้นเทียน บ่อน้ำ ตะไคร้ กระเทียม ไพล ดอกมะเขือ โดยเขียนเป็น ‘ยตุ’ ทั้งนี้ จะเห็นว่าเนื้อความของบทกวีบอกเล่าให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกัน ทั้งยังเป็นการสำนึกในถิ่นที่อยู่อาศัย ผ่านความพันธุ์ก ดังที่ ไฮเดกเกอร์ (อ้างใน รัชญา สังขพันธ์านนท์, 2559 : 256) ได้กล่าวถึงการโยยหาสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นพิเศษนั้น เป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์และสะท้อนถึงความปรารถนาที่ติดตัวเรามาแต่กำเนิด ที่จะมีชีวิตที่แท้จริงกว่าชีวิตที่เป็นอยู่ แก่นแท้ของชีวิตเกี่ยวกับการกลับสู่บ้านเกิด (Home Comming) ดังในเนื้อความกวีที่ว่า

“ที่รัก เพื่อนที่แสนดี ว่าที่พี่สะใภ้ของฉัน
 อยากมาบ้านน้องสาวที่รักของเธอไหม
 บ้านที่มีศาลพระภูมิ และนั้งร้านนั้นไ้
 มีกอหอม ต้นเทียน และบ่อน้ำ อยู่ทางด้านใต้
 มีตะไคร้ และต้นกระเทียม อยู่ทางด้านเหนือ
 มีไพลและต้นขิง อยู่ทางตะวันตก
 ถ้าเธออยากได้ต้นไพล
 รวาดันเดือนเจ็ด เมื่อเข้าหน้าฝน
 พื้นดินชื้นแฉะ
 เธอก็มาขุดไปสิ
 ถ้าเธอไม่อยากได้ต้นไพล แต่อยากได้ตัวฉัน
 ก็รีบมาสู้ขอ ระหว่างเดือนสาม เดือนสี่
 เมื่อดอกมะเขือเครือบาน
 แล้วเธอจะได้พบสาวแรกรุ่ง
 เลิกไ้วผมเปีย กำลังหัดเกล้ามวย”
 (บ้านน้องสาวที่รัก : 9)

ด้วยความผูกพันที่มีต่อสถานที่อยู่อาศัย จึงเกิดการโหยหาอดีตและความทรงจำที่ผ่านมา โดยเป็นการมองย้อนอดีตที่ผ่านมา ผ่านประสบการณ์ที่ผ่านพบ ดังในบทกวี “กลองพะโหสี” ที่ผู้ประพันธ์ได้บอกเล่าเรื่องราวของสัญญาณบอเวลาที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรับฟังเสียงไก่ เสียงกาขันบอเวลา หากแต่ด้วยเหตุผลบางอย่างที่ต้องพลัดพรากจากบ้านมา ทำให้ได้ยินเพียงเสียงกลองพะโหสี ที่ส่งสัญญาณตั้งอยู่ในพระนคร และการสำนึกในถิ่นที่นี้สอดคล้องกับแนวความคิดของ โรมัส วูดส์ (อ้างใน รัชัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 255) ที่กล่าวว่า คนจะสำนึกในถิ่นที่ผ่านประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง สำนึกในถิ่นที่จะปรากฏขึ้นมาจากความรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา พืช และสัตว์ และตำนานความเป็นมาของสถานที่นั้นๆ รวมทั้งการเพิ่มพูนของสำนึกในถิ่นที่และประวัติความเป็นมาของมัน หลังจากที่เราได้อาศัยอยู่ที่นั่นในช่วงเวลาหนึ่ง ดังในเนื้อความกวีที่ว่า

“สัญญาณบอเวลา ที่บ้านป่าของเรา
บนหลังคานั้น
เจ้าไก่ปีกสี่สลับแดง กุขัน
กาดำบนต้นไม้ ส่งเสียงร้อง
เวลาผ่านล่วงไป ด้วยเสียงไก่ขันนาน
เมื่อยามค่ำ บอเวลาให้เด็กเด็กเข้านอน

ไม่น่าฟังเลย เสียงเจ้าสิ่งที่เรียกว่ากลองทองนี่
พอถึงเวลา
เสียงทุ้มทุ้มดังสนั่น อย่างเร่งระรัว
หนวกหูนัก
พระมหากษัตริย์พรตริราชเจ้า และเหล่าข้าราชการทั้งหลาย
ท่านทนอยู่ในพระนคร ได้อย่างไรกันนะ”
(กลองพะโหสี : 11)

ในบทกวี “สันเขาทะมื่น” ซึ่งประพันธ์โดย ศายาวดี อุ แวง จากเนื้อความของบทกวีดังกล่าวพบว่าผู้ประพันธ์ได้ใช้รูปแบบการประพันธ์ที่เรียกว่า ‘ดอกลา’ คืองานร้อยกรองที่มีเนื้อความบรรยายถึงความงามของธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ป่า ผืนดิน ผืนน้ำ ที่ผู้เขียนเดินทางไป หรือจากการจินตนาการว่าเดินทางไปให้เห็นภาพชัดเจน (นฤมล ชีรวัดณ์ และคณะ, 2551 : 168) ขณะเดียวกันผู้ประพันธ์ยังบรรยายให้เห็นถึงภาพภูเขาที่ตั้งตระหง่านท่ามกลางป่ารกชัฏ มีแม่น้ำ รวงผึ้งบนพุ่มต้นหวายแดง ลมพัดเย็นสบาย มีนกโบกบินเหนือสวนส้ม มีน้ำในลำธาร ทรายริมฝั่งแม่น้ำที่มีสีขาวนวล มีลิงเสน แมวป่า เสมือนเป็นการบอกเล่าให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังในเนื้อความที่ว่า

“สันเขาทะมื่น เหนือดอยเก-ลา
 พ่อเฒ่าผู้ชรา เพลิดเพลินอยู่ริมฝั่งน้ำ
 แสนสุขใจ ห่างไกลจากการงาน
 ลมโชยมา โอ้...โอ...พาให้วังงุน
 เสียงนกโบกบิน อยู่เหนือสวนส้ม
 สวมใส่เสื้อ มีเปี้ยหอยติดร้อย
 รวงผึ้งบนพุ่มหวายแดง รกชัฏ
 โอ้...โอ...ช่างมีดครีมีเสียดจริง
 น้ำเย็นยะเยือก ในลำธารสองสาย
 ทรายริมฝั่งสีขาวนวล

สะตุงตื้น
 ลิงเสนจอมทะเล้น กรายเข้ามาใกล้
 แมวป่า แผ่กรงเล็บ
 โอ้ โอ เจ้าลิงตัวน้อยๆ
 ห้อยโหนอยู่ในพงไพร”
 (สันเขาทะมื่น : 13)

ความผูกพันที่มีต่อสถานที่อยู่อาศัย ถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ อันได้แก่สิ่งแวดล้อมรายรอบ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต อันสอดคล้องกับแนวความคิดของ Jennifer E. (2001) ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณกับสถานที่ กล่าวคือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถานที่ที่มีความลึกซึ้งกว่าความสัมพันธ์ใด เป็นความสัมพันธ์ทางความรู้สึกของการเชื่อมต่อทางจิตวิญญาณที่ยากจะอธิบาย ไม่ใช้อารมณ์ หรือวัตถุธาตุที่เป็นความรู้สึกที่ลึกซึ้งของการเป็นเจ้าของ ที่ดูลึกลับ และไม่มีตัวตน หากแต่ยังยึดหรือเชื่อมโยงอยู่กับโลกความจริงและจินตนาการของผู้ที่สำนึกในถิ่นที่นั้นๆ ดังในบทกวี “วสันตฤดู” ของ ปทศรราชา ที่บอกเล่าผ่าน “ยตุ” ความสัมพันธ์ของฤดูกาล สภาพแวดล้อม โดยเนื้อหาบทกวีได้บรรยายถึงฤดูฝนอันเป็นฤดูที่กำลังไถพรวนดินเพื่อทำการกสิกรรม ทั้งนี้ บทกวีดังกล่าวยังบอกเล่าถึงสภาพแวดล้อมที่อยู่รายรอบ อาทิ กบ ปู น้ำในนา บรรดาผักต่างๆ กระถิน ผักบุ้ง ชะอม อันสอดคล้องกับการสำนึกต่อบ้านเกิดในแง่ของการไถพรวนดิน ดังที่ไฮเดกเกอร์ (อ้างใน รัชญา สังขพันธานนท์, 2559 : 256) ได้กล่าวถึงการไถพรวนดินที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นพิเศษนั้น เป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์และสะท้อนถึงความปรารถนาที่ติดตัวเรามาแต่กำเนิด ที่จะมีชีวิตที่แท้จริงกว่าชีวิตที่เป็นอยู่ แก่นแท้ของชีวิตเกี่ยวกับการกลับสู่บ้านเกิด (Home Coming) คือมโนทัศน์ของตัวตนอันจริงแท้ อันมีความหมายว่าสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งสามารถกำหนดและตีกรอบตัวตนที่แท้จริงของปัจเจกบุคคล โดยที่สถานที่อื่นๆ ไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ ดังในเนื้อความกวีที่ว่า

.....

ชวานาเคียวยาเส้น
ขณะไถพรวนดิน
ทั่วพื้นนาเป็นดม
น้ำจากรอยไถ
แตกกระจายเข้าในรูป

กบเต็น
ในตะกร้าบนหลัง
หอย
ปะปนกันอยู่
ใบกระถิน ผักบุ้ง ชะอม
ทั้งหมดใส่รวมอยู่ด้วยกัน
.....
(วสันตฤดู : 13)

ชาติ ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี กับการสำนึกในถิ่นที่
ขึ้นปีใหม่แล้ว
ฟ้าร้องครวญครื้น อยู่เป็นระยะ
ครั้งแล้วครั้งเล่า
กรุงยะชาย
ช่างต่างไปจากบุรพประเทศของเรา
ทางฝั่งตะวันออกโน้น
ภาษาก็ไม่เหมือนกัน
ผู้คนก็แปลกออกไป
น้ำก็มีรสต่างกัน
กระแสน้ำเชี่ยวกราก
อย่างน่าตกใจ
.....
(ขึ้นปีใหม่ : 5)

จากเนื้อความในบทกวี ขึ้นปีใหม่ ของ “มหาเศวตฉัตร” พ.ศ. 2059-2079 จะเห็นว่าผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึง “กรุงยะชาย” หรือเมืองยะไข่ ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของประเทศพม่า ด้วยอารมณ์ใคร่ครวญ โหยหา และ

สำนึกในถิ่นที่จากมา ทั้งนี้ คำประพันธ์ดังกล่าวจัดอยู่ในรูปแบบของร้อยกรองพม่าที่ชื่อ ‘ยตุ’ เป็นการเขียนบรรยายความรู้สึกในระหว่างการออกศึกที่กำลังคิดถึงหญิงอันเป็นที่รัก โดยนำไปเปรียบเทียบกับประเพณีต่างๆ ฤดูกาล สภาพแวดล้อม และงานพระราชพิธีต่างๆ ก่อนที่ผู้ประพันธ์จะเปรียบเทียบกับถิ่นที่จากมาทางฝั่งตะวันออก “ดินแดนแห่งอาทิตย์อุทัย ประเทศใดในโลกไหนจะเปรียบเทียบได้” และยังบอกเล่าให้เห็นถึงบรรยากาศของขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นปีใหม่ ดังเนื้อความที่ว่า

“.....

สะกาย แปร

อังวะ มินวุ่น

พุกาม สารเขต

เมืองเหล่านี้

เมื่อถึงเทศกาล ดังเช่น

ในเดือนแปด

เมื่อฤดูเข้าพรรษามาถึง

ผู้คนต่างจัดเตรียมข้าวของ

ไปนมัสการพระมหาธาตุ

มหรสพมากมาย

ผู้คนสนุกสนาน

แสงเทียนส่องไสวตลอดคืน

ผู้คนต่างสมทานศีล ฟังธรรม ตลอดวัน

ทำบุญตักบาตร ด้วยศรัทธาปสาทยิ่ง”

(ขึ้นปีใหม่ : 6)

ด้วยอารมณ์แห่งการสำนึกในถิ่นที่ ในแง่ของความผูกพันที่มีต่อสถานที่ ดังที่ เอ็ดเวิร์ด เรล์ฟ (อ้างใน รัชญา สังขพันธานนท์, 2559 : 256) ได้

กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีต่อสถานที่ ว่ามีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและความตระหนักรู้ระหว่างตัวตนของเรากับสถานที่ที่เรากำเนิดและเติบโต ความสัมพันธ์นี้จะเป็นต้นกำเนิดพื้นฐานของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความมั่นคงปลอดภัย เป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวเดินสู่โลกภายนอก จึงทำให้ผู้ประพันธ์บรรยายออกมาในลักษณะบริบทของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ต่างจากบ้านเกิดที่จางมา อันเป็นความรู้สึกแห่งการโยกย้ายในรูปแบบความสัมพันธ์ของมิติอารมณ์ เป็นความผูกพันต่อสถานที่

ดังที่ โรมัส วูดส์ (อ้างใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 255) กล่าวว่า คนจะสำนึกในถิ่นที่ผ่านประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง สำนึกในถิ่นที่จะปรากฏขึ้นมาจากความรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา พืชและสัตว์ และตำนานความเป็นมาของสถานที่นั้นๆ รวมทั้งการเพิ่มพูนของสำนึกในถิ่นที่และประวัติความเป็นมาของมัน หลังจากที่เราได้อาศัยอยู่ที่นั่นในช่วงเวลาหนึ่ง

ขณะเดียวกันผู้เขียนยังบอกเล่าให้เห็นถึงเหตุผลที่จำต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนมา “แต่ด้วยภาระที่มี จึงต้องพลัดถิ่นฐาน เหมือนวิบากกรรมกระหน่ำซัด ทับถมลงบนบ่าทั้งสอง จิตใจไม่เป็นสุข ไม่เบิกบานแจ่มใสเสียเลย” (ขึ้นปีใหม่ : 7)

อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมพม่าทั้ง 8 ยุค นั้น ไม่ว่าจะเป็น ยุคพุกาม ยุคปิ่นตะ ยุคอังวะ ยุคตองอู ยุคหงว้ายัน ยุคคองบอง ยุคอาณานิคม หรือแม้แต่อยุคเอกราชหรือยุคหลังอาณานิคม ล้วนแล้วแต่มีเนื้อหาที่บอกเล่าถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับธรรมะ ศาสนา ประวัติพระพุทธเจ้า อันสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันของผู้คนกับพุทธศาสนา อาจอยู่ในรูปแบบของร้อยแก้วหรือร้อยกรอง จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กับวิถีความเป็นอยู่ของชนชาวพม่าอย่างแนบแน่น ดังในเนื้อความบทกวี “อรัญวาสี” ที่ประพันธ์โดยพระสงฆ์ นาม “พระมหาสมณะ วุนตองเล” (ประมาณ พ.ศ.2063) ที่มีเนื้อหากล่าวถึง อรัญวาสี หรือพระภิกษุผู้อยู่อาศัยใน

ปา อันเป็นพระสายวิปัสสนาธุระ หรือสายอบรมจิตเจริญปัญญา ที่ว่า “อรัญวาสี” ถือเอาการรุดงค์ อยู่ห่างจากคามนิคม พ้นห้าร้อยเส้น นับเป็นอย่างน้อย อาศัยอาศรม เป็นที่เฉพาะตน เขตสี่ศอกคืบ อยู่อย่างถ่อมตัว” ซึ่งการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวนอกจากจะเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ที่มีต่อสถานที่อาณานิคมที่อยู่รายรอบตัวในฐานะสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังหมายถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางจิตใจและวัฒนธรรมที่ส่งผ่านสู่ผู้อ่านอีกด้วยที่จะรับรู้และนำไปปฏิบัติตามในแง่ของความเชื่อความศรัทธาตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังในเนื้อความบทกวีที่ว่า

“.....

ตัดความยึดมั่น

หมั่นรักษาศีล

เพื่อเป็นพละ

ช่วยให้พ้นวิภว

สละความกำหนัดยินดี

ด้วยมุ่งเข้าถึงความสงบในดินแดนพระนิพพาน”

(อรัญวาสี : 27)

วิถีเกษตรกรรมถือเป็นอีกวิถีการทำงานที่สำคัญของสังคมพม่า ในบทกวี “เพลงปลุกข้าว” หรือที่เรียกตามรูปแบบร้อยของพม่าว่า ‘ตยาซิน’ คือ งานร้อยกรองที่เขียนขึ้นในลักษณะของเพลง โดยเนื้อหาของบทกวีได้บอกเล่าถึงเรื่องราวตั้งแต่แรกเริ่มการหว่านไถ ตระเตรียมพันธุ์ข้าวไว้ทั้งข้าวเหนียวและข้าวเมสหรือชื่อพันธุ์ข้าวจ้าว ทั้งนี้ สังคมพม่านิยมใช้โคไถนา ‘ตยาซิน’ จะเป็นการพรรณนาให้เห็นกระบวนการของการปลุกข้าว และรวมถึงบริบทของสิ่งแวดล้อมที่อยู่รายรอบ เช่น ดวงตะวันที่ทอแสง เม็ดเหงื่อที่ผุดพรายออกมา รวมถึงการแต่งกายของชายหญิงที่มีผ้าขาวม้าโพกหัว ลักษณะของท้องทุ่งนา ผักกูดที่ชูสล่อนอยู่ริมคันนา ทั้งหมดนี้นอกจากจะอธิบายให้

เห็นถึงวิถีประเพณีปฏิบัติของคนพม่าในยุคสมัยนั้นแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับฤดูกาลสถานที่ ความสัมพันธ์ของคนกับสัตว์ ชาวนากับโคตัวงาม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพืช คือข้าวที่เพาะปลูก แม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกัน ผ่านสวายน้อยกับพี่ชาย ซึ่งยังสอดคล้องกับ เอ็ดวาร์ด เรล์ฟ (อ้างใน รัชัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 256) ที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีต่อสถานที่ ว่ามีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและความตระหนักรู้ ระหว่างตัวตนของเรากับสถานที่ ที่เรากำเนิดและเติบโต ความสัมพันธ์นี้จะเป็นต้นกำเนิดพื้นฐานของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อีกด้วย ดังในเนื้อความบทกวีที่ว่า

“.....

ข้าวเหนียว และข้าวเมฆ
เพาะรอไว้ในแปลงเดียวกัน
แต่ฝนช่างแล้งเหลือ
ต่อเมื่อได้น้ำ
จึงจะมีข้าวไว้แบ่งปัน
ฝนโปรดช่วยฉันเกิดเลย”
(เพลงปลุกข้าว : 37)

“อยุธยา” ถือเป็นอีกบทกวีชิ้นหนึ่งที่ผู้ประพันธ์คือ “นวด” ได้ประพันธ์เป็น “ยตุ” บอกเล่าเรื่องราวของเมืองอยุธยาที่ตนได้มีโอกาสพบเจอไว้อย่างงดงาม ว่ามีแม่น้ำไหลผ่านสองสาย มีศิลปการรุ่งเรือง มีถนนหนทาง สะพาน วิหาร เจดีย์ มีประตูลูกกรง มีทั้งระบารำฟ้อน แต่ตนก็อดคิดถึงเมืองพม่าไม่ได้ คิดถึงผืนแผ่นดินบ้านเกิดที่ห้วงหา ด้วยอารมณ์แห่งการสำนึกในถิ่นที่ในแง่ของความผูกพันที่มีต่อสถานที่ ดังที่ เอ็ดวาร์ด เรล์ฟ (อ้างใน รัชัญญา สังขพันธานนท์, 2559 : 256) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีต่อสถานที่ ว่ามีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและความตระหนักรู้ ระหว่าง

ตัวตนของเรา กับสถานที่ ที่เรากำเนิดและเติบโต ความสัมพันธ์นี้จะเป็นต้น
กำเนิดพื้นฐานของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อันเป็น
ความรู้สึกแห่งการโยยหาในรูปแบบความสัมพันธ์ของมิติอารมณ์ เป็นความ
ผูกพันต่อสถานที่ ดังในเนื้อความในบทกวีที่ว่า

“อยุธยา
เป็นที่พหุहरรรษ์
ร่มเย็นครั้น
ด้วยแม่น้ำสองสาย
ไหลมาหล่อเลี้ยง
ยังใจกลางนคร
ศิลปการรุ่งเรือง
ไม่เคยชบเซา
คลองน้อยใหญ่ต่อเชื่อมกัน
ทั้งถนนหนทาง และสะพาน
อีกวิหาร พุทธเจดีย์
ยังวิหารทิศ ศาลาราย
บานประตูลงรัก
ไไหนจะปราสาทราชมณเทียร
ตระการตา
พรั่งพร้อมด้วยป้อม ปราการราชวัง
น้ำท่าก็อุดมสมบูรณ์
คูเมืองลึกหยั่งไม่ถึง
ทั้งระบ่ำรำฟอน
ภัตตาหารหลากหลาย
แสนสุขสันต์รื่นรมย์ อยู่ทุกเมื่อเชิ่วัน
แต่นัยน์ตาฉันกลับพรำมัว จิตใจฉันกลับหวนไหว
ด้วยเฟ่งแต่แผ่นดินทองที่ฉันเฝ้าห้วงหา”

บทสรุป

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและ การสำนึกในถิ่นที่ผ่านกวีนิพนธ์พม่าเรื่อง “สระมรกต” ในด้านการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายผ่านแนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (Sense of Place) โดยวิเคราะห์และตีความบนฐานคิดของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ผลการศึกษาพบว่า มีการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายผ่านแนวคิดเชิงนิเวศ โดยมีการนำเสนอผ่านกวีนิพนธ์ 2 ลักษณะ คือ 1. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการสำนึกในถิ่นที่ 2. ชาติ ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี กับการสำนึกในถิ่นที่ ซึ่งจากการนำเสนอดังกล่าวยังสามารถยืนยันได้ว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ต่อกันในแง่ของการพึ่งพาอาศัย และการสำนึกในถิ่นที่ของคนพม่าในบทกวี “สระมรกต” ยังเป็นสิ่งยืนยันให้เห็นถึงพัฒนาการของการอยู่ร่วมกันในสังคมพม่าผ่านยุคสมัยต่างๆ เป็นความสัมพันธ์เชิงประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีต่อสถานที่ระหว่างตัวตนของเรากับสถานที่ ที่เรากำเนิดและเติบโต และอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์นี้เอง จะเป็นต้นกำเนิดพื้นฐานของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพม่าในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2559). เก็บเบี้ยใต้ถุนร้านปรากฏการณ์วรรณกรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นาคกร.
- นฤมล ธีรวัฒน์ และคณะ. (2551). มองพม่าผ่านขเวดากอง. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.
- บุปผา บุญทิพย์. (2557). บทวิจารณ์หนังสือสระมรกต.วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์ ปีที่ 33 ฉบับที่ 1. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อุ วิน เผ (ผู้รวบรวม). (2531). สระมรกต.(อัจฉรา สมบูรณ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป.

Jennifer E. (2001). *What is Sense of Place?*. Prepared for the 12th Headwaters Conference, Western State College, November 2-4.

Russ, A., and Krasny, M. (Eds.) (2017, in press). *Urban Environmental Education Review*. Ithaca, New York: Cornell University Press.